

GULAM KERİMİ’NİN *ARSLANHAN MİNARESİ* ADLI ESERİNDEKİ TARİHÎ KAHRAMANLAR ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

Özlem AKBULUT¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, akbulutozlem@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-9686-4107

ÖZET

Bu çalışmada, Özbek yazar Gulam Kerimi'nin hikâyelerinin yer aldığı Arslanhan Minaresi adlı eserdeki kişiler tahlil edilmiştir. Tahlil; Bumın Kağan, İstemi Yabgu, Mukan Kağan, Emîr Timur, Buharalı Müverrih Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacip ve Maveraünnehir hakanı Karahanlı Arslanhan Muhammed İbn Süleyman gibi tarihî kahramanlar ile sınırlandırılmıştır. Eser, kişilerin tarihî kahramanlardan seçilmiş olması bakımından önemlidir. Makalede kişilerin tahlilinden önce onların gerçek kimlikleri ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca kişiler tahlil edilirken hikâye ve roman kişilerinin çözümlenmesinde kullanılan merkezi kişi, tip, karakter gibi terimler kısaca açıklanmıştır. Bu kişilerin genellikle ana kahraman statüsünde idealize edilmiş olumlu tipler olarak aktarıldığı görülmüştür. Sonuç olarak kahramanların gerçek kişilerden seçilmesi ve zaman zaman var olan tarihî olaylarla ilgili hatırlatmalarda bulunulması eserin kurgusundaki gerçeklik unsurunu artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gulam Kerimi, Arslanhan Minaresi, kişi tahlilleri.

Makale Bilgisi

Geliş: 4 Şubat 2019

Düzeltilme: 8 Mayıs 2019

Kabul: 17 Mayıs 2019

Giriş

Edebî eserlerin yapısı olay, zaman, mekân ve şahıs kadrosu gibi unsurlardan oluşmaktadır. Her eserde gerçekleşen eylemin bir de eyleyeni vardır (Tekin, 2018: 76). Bu nedenle edebî eserlerin önemli bir kısmını kişiler oluşturmaktadır. Eserde ifade edilen olay ya da durumun içinde yer alan, bunları yaşayan ya da bunlara tanık olan unsura "kişi" denir. Önem dereceleri ve özellikleri değişiklik gösteren bu kişilerin toplamı da "kişi/shahıs kadrosu"nu oluşturur. Kişi kadrosu genellikle insanlardan oluşur ancak özellikle modern zamana ait çağdaş eserlerde, insan vasfı yüklenmiş eşya gibi çeşitli cansız varlıklar, kişi kadrosunda yer alarak eserin kurgusunu oluşturabilmektedir (Çetin, 2015: 144, 145). Bu figürlerin de ruh hâlleri, fizikî görünüşleri, tutumları, arzu ve istekleri vardır (Aktaş, 2017: 44). Örneğin Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* adlı romanında kişi unsuru olarak karşımıza çıkan figürlerden biri "Ben, Para" başlığıyla okuyucuya sunulan "para"dır.

Modern eserlerdeki kişi algısının, buna bağlı olarak da söz konusu kişilerin konumlarının değiştiğini gösteren bir özellik de onların isimlendirilmesidir (Tekin, 2018: 80,81). Franz Kafka'nın *Dava* adlı eserindeki "K." buna örnektir.

Eserde kişiler, en genel özellikleriyle ele alınacak olursa olumlu/iyi ya da olumsuz/kötü kişiler olarak yer almaktadır. Olumlu/iyi kişiler, toplum tarafından kabul ve takdir edilmiş normları temsil ederek okuyucuya örnek olurken olumsuz/kötü kişiler, toplum tarafından yadırganan değerleri temsil ederek okuyucuda kızgınlık uyandırır (Çetin, 2015: 146). Olayların meydana gelebilmesi için iletişimde bulunmak, arzu etmek gibi eylemlerle karşı karşıya gelmek zorunda olan en az iki kişinin olaylar karşısında sergilemiş olduğu davranışlar, kişilerin özelliklerini ortaya çıkararak onları iyi ya da kötü kişi yapmaktadır. Bu kişilerin özellikleri bütün olarak sunulabileceği gibi eserin tamamına da yayılabilir. Kurmaca metinlerde anlam birimlerinin göndergesi metnin içinde yer almaktadır. Bunun için de metnin tamamının incelenmesi gerekir (Aktaş, 2017: 45).

Bütün bunlardan hareketle kişileri, metin içinde üstlendikleri rollere, taşıdıkları özelliklere göre sınıflandırmak mümkündür. Çetin, kişileri genel özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırmıştır (2015: 148, 169):

1. Merkezi Kişi

2. Tip

a. Yapılarına Göre Tipler

- Yüceltilmiş Tip
- İlkörnek

- Nihilist Tip

b. Konularına Göre Tipler

- Sosyal Tipler
- Psikolojik Tipler
- Zihinsel Tipler

3. Karakter

4. Yardımcı Kişiler

5. Kurgusal Kişiler

- Tasarlanmış Kişi
- Hatırlanmış Kişi

6. Hayalî Figürler

7. Eşya Figürleri

Sınıflandırmaya ölçüt olan özellikler, metin içinde söz konusu eserdeki kişilerin tahlili sırasında örnekleriyle açıklanacaktır.

Gerçek dünyanın merkezinde nasıl insan varsa gerçek dünyayı yansıtmaya iddiasında olan kurmaca metinlerin merkezinde de kişi vardır. Eserin başlıca ilgi odağı kişidir çünkü diğer öğeler, onun için vardır ve onunla anlam kazanmaktadır. Bu açıdan kişiler, kurmaca metinlerde önem arz etmektedir (Tekin, 2018: 75).

Gulam Kerimi, Özbek yazılı edebiyatının çağdaş yazarlarından. Bu makalede amaç, Gulam Kerimi'nin kurgusunu tarihî olayların oluşturduğu hikâyelerinin yer aldığı *Arslanhan Minaresi* adlı eserindeki kahramanların roman ve hikâye sanatı bakımından tahlil edilmesidir.

Eserde yer alan metinlerden *Demirciler İsyanı* adlı hikâyede kahramanlar Göktürklerin kurucu kağanı Bumın, Bumın'ın oğlu Mukan ve Bumın'ın kardeşi İstemi Yabgu'dur. *Küregen* hikâyesinde ise Emîr Timur'dur. *Ulu Tarihçi* adlı hikâyede kahraman Buharalı Müverrih Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî'dir. *Kervan* adlı hikâyede ise *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün yazarı Kaşgarlı Mahmut ve *Kutadgu Bilig*'in yazarı Yusuf Has Hacip'tir. Kitaba ismini veren *Arslanhan Minaresi* hikâyesinin kahramanı ise Maveraünnehir hakanı Karahanlı Arslanhan Muhammed İbn Süleyman'dır.

Çetin'e göre metinlerde merkezî konumunda olan kişilerin klasik eserlerde çoğunlukla kahramanlaştırılması söz konusudur (2015: 145). Bu açıdan ele alındığında Gulam Kerimi'nin *Arslanhan Minaresi* adlı eserindeki şahıs kadrosunun, tarihî ve edebî özellikleriyle ön plana çıkmış kahramanlardan oluştuğu söylenebilir. Eğer hikâye tarihsel bir nitelik taşıyorsa yazar, kişileri bugüne aktarabilmek için onlarla ilgili tarihsel bilgi ve belgelere başvurmak durumundadır (Tekin, 2018: 88). Bu bağlamda eserde yer alan ve içinde bulunulan zamanın dışında olan tarihî kahramanlar; önce gerçek kimlikleriyle kısaca

tanıtılacak, sonra yukarıda belirtilen sınıflandırma çerçevesinde bu kahramanların hikâyelerdeki rolleri ve özellikleri üzerinde durulacaktır. Çünkü eserde onları ön plana çıkaracak olan, onların tarihi kimlikleridir.

Gulam Kerimi'nin Arslanhan Minaresi Adlı Eserinde Şahıs Kadrosu

1. Demirciler İsyanı Hikâyesindeki Tarihi Kahramanlar

Demirciler İsyanı'nda, demir aletler yaparak bunları Juan-juan kağanı A-na-kuey'e vergi olarak veren Göktürklerin Juan-juanlara karşı isyan ederek kendi kağanlıklarını kurma süreci anlatılmaktadır.

Bumın Kağan: 552 yılında Juan-juan Devleti'ni ortadan kaldırarak "İl Kağan" unvanıyla Ötüken'de bağımsızlığını ilan eden Göktürklerin kurucu kağanıdır. Çin kaynaklarında "Tumen" şeklinde geçmektedir (Ercilasun, 2011: 80). Devletin bağımsızlığı için en az on yıl mücadele eden ve yaşadıklarından hareketle çok yaşlı olduğu tahmin edilen Bumın'ın ölüm şekli hakkında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır (Taşağıl, 2017: 63,64). Bumın, devleti kurduğu 552 yılında vefat etmiştir (Kafesoğlu, 2007: 99).

Bumın Kağan, hikâyede yer alan başkahramanlardan biridir. Başkahraman; "temel kişi", "esas kahraman" gibi isimlerle de anılan "merkezî kişi"dir. Merkezî kişi romanın geneline hâkimdir ve eserdeki diğer kişiler, merkezî kişinin etrafında yer alır. Bu açıdan merkezî kişinin klasik eserlerde çok önemli bir konumu vardır (Çetin, 2015: 148, 149). Fiziksel portresi "uzun örgülü saçları, kızılımsı gür sakal ve bıyıkları olan; iri gövdeli, yuvarlak yüzlü" şeklinde tasvir edilen Bumın Kağan, eserin merkezî kişisi olarak romanın genelinde yer alır ve pek çok olay, onun etrafında gerçekleşir.

Kahramanlar eserde sadece tip ya da karakter özelliği göstermez. Yaşanılan olaylara ve bunlara verilen tepkilere göre bazen karakter bazen de tip olabilirler (Çetin, 2015: 161). Tip; belirgin özellikleri olan herhangi bir sınıfın veya topluluğun temsilcisi olarak benzer özellikler gösteren, davranış ve tutumları genellikle aynı olan kişidir. "Düz" ya da "yalınkat" kişiler de denilen tipler, eserdeki kimliğine göre olumlu ya da olumsuz olabilir (2015: 149-150). Karakter ise tipin tersine olaylar karşısında özgün, şahsi tepkiler veren kişidir. Karakter, hayata karşı sergilemiş olduğu tavırla var olmakta, ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle "yuvarlak kişiler" olarak da anılmaktadır (2015: 161). Bumın Kağan, eserde genellikle "Türk kağanları"nın güçlü, akıllı olma gibi

genel özelliklerini temsil eden bir "tip" konumundadır. Bumın Kağan ile İstemi Yabgu arasındaki diyalogda Bumın'ın "Sen bir Juan-juan kanını akıtırsan kağanın askerleri on bin Türk'ü öldürür. Aklına başına al, bırak kılıcını! (s. 11)²" şeklindeki ifadesi, onun akıllı bir şekilde hareket ettiğini gösteren bir örnektir. Çetin'e göre romancıların bazıları karaktere önem vererek insanı bağımsız bir birey olarak görmektedir (2015: 161). Ancak Tekin'in Murat Belge'den aktardığı bilgilere göre bazı yazarlar ise tipi ön plana çıkararak hayat hakkındaki kendi görüşlerini okuyucuya aktarmak isterler (2018: 113). Bumın Kağan, bu yönüyle yazarın Türk kağanlarına olan bakış açısını ortaya koymaktadır.

Edebî metinlerdeki kötü/olumsuz kişilerle karşı karşıya gelerek metindeki çatışmayı belirleyen iyi/olumlu kişiler genellikle okuyucuya örnek olan, idealize edilmiş tiplerdir. Bumın Kağan, eserde Juan-juan kağanı A-na-kuey'e karşı savaşan iyi/olumlu kişiyi temsil etmektedir. Bumın'ın "Türk milleti, buyruğumu dinleyin! Bugün atalarımızın bayrağı tekrar başımızın üstünde dalgalanmaktadır. Bugün Tanrı'nın bağımsızlığı müjdelediği kutlu gündür. Böyle bir günde her türlü kini ve hoşnutsuzluğu unutup güçlü bir yumruk gibi birbirimize kenetlenmeliyiz. (s. 24)" sözleri onun hoşgörülü yanını gösterirken "Bayram günü ceza hükmü vermek olmaz. Şefkat ve affetmek yakışır. Ben çoban ve hanımının günahını affedip Juan-juan'ın canını bağışladım. Bütün obalara duyurun. Yine kim ki bir Juan-juan'ı gizlemişse bu af onlar için de geçerlidir. (s. 24)" sözleri bağışlayıcı ve halkçı yanını ön plana çıkarmaktadır. "Bundan sonra Türkler, düşmanın kanını sadece savaş meydanında akıtacak. Gücümüzü kabul edip, teslim olanları affederek onlara şefkat göstereceğiz. Zira zulme dayanan devlet, hem kendi halkında hem de dünya halkında nefret uyandırır. (s. 24)" ifadeleri ise Bumın'ın ve onun nezdinde Türk kağanlarının barışçı yanını göstermektedir.

Türk kültüründe kağanların hâkimiyeti, ilahî kaynaklıdır. Yani Tanrı tarafından verilen hükümdarlık gücü ve yetkisi anlamına gelen "kut" anlayışı vardır (Koca, 2000: 70). Bumın Kağan'ın, kurultayda boy beyleri ile olan konuşmasında "Beyler, Türk milleti nereye giderse gitsin kağanlı olur. Tanrı'nın kut verdiği kişi kağan olarak doğar. Kişinin devleti refahta olursa bu Tanrı'nın ona baht verdiğinin kanıtıdır. (s. 20)" şeklindeki ifadeleri bu anlayışı açıkça ortaya koymaktadır. Ancak kağanın bu hâkimiyeti mutlak bir hükümdarlık değildir. Kağanın icraatı, kurultay (toy) vasıtasıyla,

² Alıntılar romanın şu baskısından Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir: Kerimi, Gulam. Arslanhan Minaresi. Taşkent: Özbekistan Basın ve Yayın Ajansı, 2012.

millet tarafından kontrol edilirdi. Kağan; tek başına karar vermez, kurultaya katılan ve "toygun" adı verilen toy üyeleriyle karar verirdi (Taşağıl 2017: 30, 31). Bumın'ın bir karar almadan önce kurultayı toplayarak mevcut olay ve durumla ilgili boy beylerinin de fikrini alması, onun başına buyruk olmadığını ve danışarak hareket ettiğini göstermektedir. Bumın'ın kurultaya katılan boy beyleriyle yapmış olduğu konuşmada "Kağanın askerleriyle savaşmak kolay değil. Sizleri bunun için çağırdım kurultaya. Şimdi önümüzde iki yol var: Ya kağana silah, tüfek yapıp onun Teleütleri bastırmasına yardımcı olup, kendi ellerimizle Juan-juan istibdadını yine kabul edeceğiz ya da Teleütler ve diğer sömürge kabileler ile kağana karşı ittifak yaparak onların bizlerde nefret uyandıran baskılarını parçalayacağız. Hangisi mantıklı sizce Türk beyleri? (s. 16)" şeklinde onlara danışması bu anlayışın bir örneğidir.

İstemi Yabgu: Bumın Kağan'ın küçük kardeşidir. Çin kaynaklarında "She-ti-mi" şeklinde geçmektedir (Kafesoğlu, 2007: 99). Göktürk Kağanlığı 552'de bağımsızlığını ilan edince Bumın Kağan, Türk töresine uygun olarak devletin batı kanadının yönetimini İstemi'ye bırakmıştır. İstemi 552'den vefat ettiği 576 yılına kadar "Yabgu" unvanıyla devletin batı kanadını yönetmiştir (Taşağıl, 2017: 273).

Hikâyede yer alan kahramanlardan bir diğeri de İstemi Yabgu'dur. Sadece "iri gövdeli" gibi sınırlı bir ifadeyle fiziksel portresi tasvir edilen İstemi Yabgu, eserde kahramansı özellikleri bünyesinde barındıran olumlu kişi ve tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun kahramansı özelliklerini Juan-juan askerlerine vermiş olduğu "Haydi gelin! Türk'ün sadece kılıç yapmakta değil onu kullanmada da ne kadar usta olduğunu görün. Kılıcım çoktandır Juan-juan kanına susamıştı. (s. 11)" tepkisiyle örneklendirebiliriz.

İstemi Yabgu, bu ifadeyle aynı zamanda "yüceltilmiş tip"i de örneklemektedir. Olumlu olarak kabul edilen değer, yargı, duygu ve düşünceleri temsil eden kişiler, yazar tarafından yüceltilmiş kişiler olarak kabul edilmektedir. Yüceltilmiş tip, bu değerler uğruna mücadele ederek üstün fedakârlıklarda bulunan bir kahramandır (Çetin, 2015: 151). İstemi Yabgu, eserde bağlı buldukları Juan-juanların emirlerini zorla yerine getiren Türklerin düşmana baş eğmeyen yanını ön plana çıkaran bir kahramandır.

Mukan Kağan: Bumın'ın oğludur. Bumın'ın diğer oğlu Kara İssik'in (Ko-lo) ölümünden sonra devletin doğu kanadını yönetmiştir. Mukan Kağan zamanında (553-572) devlet, en görkemli çağını yaşamıştır. Mukan Kağan 572'de ölmüştür (Kafesoğlu, 2007: 99, 102).

Demirciler İsyantı adlı hikâyede Mukan Kağan,

olumlu kişi ve tip özelliği göstermektedir. Hikâyelerde kişiler genellikle tek boyutlu olarak yani "yalınkat" olarak ele alınır. Örneğin ya hep çalışkan oluşları ön plana çıkarılır ya da hep tembel oluşları üzerinde durulur. Fiziksel özelliklerinden sadece uzun boylu olmasıyla ilgili bilgi verilen Mukan Kağan, metinde, iki özelliğiyle ön plandadır: Alp ve akıllı olması. Onun "İşte bu mavi kılıç, bedenine saplanarak kızıl olarak çıkar! (s. 29)" ifadeleri alp tipine örnek olurken "Durun, biz Juan-juanlar değiliz Türkleriz, diye bağırsalar da onlara kâr etmedi. İçine kurt düşen Mukan, onları takip etmelerini buyurdu. Dört atlımın arkalarından kendilerine yetiştiğini gören kaçaklar, at üstünde ilerlerken arkalarına dönüp yaydan ok atmaya başladılar... (s. 28)" ifadeleri ise olaylar karşısında önsözleri ve mantığıyla hareket ettiğinin örneğidir.

1. Ulu Tarihçi Hikâyesindeki Tarihî Kahraman

Ulu Tarihçi adlı hikâyede, kahraman Buharalı önemli bir tarihçi olan Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî'dir. Hikâyede, onun "Tarihî Buhara" adlı kitabını yazarak dönemin padişahına sunması anlatılmaktadır.

Buharalı Müverrih Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî: Müverrih, Bugün Özbekistan sınırları içinde yer alan, tarihî bir kent olan Buhara'nın Narşah/Narşak köyünde doğmuştur. Narşahî'nin 899-900'de doğup 959'da vefat ettiği tahmin edilmektedir. "Tarihî Buhara"nın yazarıdır. Arapça olarak 943-944 yıllarında yazılan Tarihî Buhara, Samanî hükümdarı Nuh İbn Nasr'a sunulmuştur (Göksu, 2013: XIII).

Buharalı Muhammed İbn Cafer Narşahî; hikâyenin merkezî kişisi, başkahramanıdır. Bütün hikâye boyunca ön planda yer alması, her türlü durum ve olayın onun etrafında gelişmesi onu hikâyenin merkezine oturtmuştur.

Edebî metindeki kişilerin aynı anda hem tip hem de karakter özelliği gösterebileceği yukarıda dile getirilmişti. Başkahraman Buharalı Müverrih Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî de hem karakter hem tip özelliği göstermektedir. Bilimle, sanatla, yazınla, felsefeyle, tarihle ilgili değerlerin sembolü olan kişiler; konularına göre yapılan tip sınıflandırmasında "zihinsel tipler" içerisinde yer alır (Çetin, 2015: 160). Hikâyede başkahraman ortaya bir eser koyabilmek için var gücüyle, maddi ve manevi bütün imkânlarıyla gayret etmektedir. Tarihî konuları, özellikle Buhara tarihini kendisine dert edinmiştir. Bu açıdan ele alındığında müverrih Narşahî, zihinsel tip olmaktadır. "Gençlik zamanından bu yana bilgi toplayıp, yaşı kırkı geçtikten sonra saç ve sakallarına aklar düştüğünde yazıp bitirdiği mezkûr eserini, bir hafta önce şu kapının önünde saray görevlisine teslim etmiş... (s. 30)" ifadesi onun verdiği

emeği örneklerken “Çünkü hayatı boyunca biriktirdiği bütün varını yoğunu ‘Tarihî Buhara’nın temize geçirileceği yegâne nüsha için kaliteli kâğıtla mürekkep satın almak ve onu ciltlemek için harcamış; neredeyse sonbahardaki işte şu ağaç gibi çıplak bir hâlde kalmıştı. (s. 31, 32)” ifadesi ise bu uğurda ne gibi fedakârlıklarda bulunduğunu gözler önüne sermektedir.

Yukarıda sıralanan özellikler Narşahi’yi hikâyede zihinsel tip yaparken olaylar karşısında verdiği beklenmedik, kendine has tepkiler ise onu “karakter” yapmaktadır. Hikâyede Buharalı Müverrih Ebû Bekr Muhammed b. Ca’fer en-Narşahi’nin kendi yazdığı esere karşılık olarak Nuh İbn Nasr’ın verdiği ödülü “Padişah hazretleri, affediniz! Kulunuz kendi eserini tamamlamış bulunmakta. Zaten onu müderrislik göreviyle onurlandırdınız. Bunun için şimdi bu kadar altına ihtiyacım yok. Emrediniz, altınlar, Buhara medresesinin öğrencilerine bölüştürülsün. (s. 38)” diyerek beklenmedik bir şekilde reddetmesi, onun karakter özelliğini ön plana çıkaran bir tepkidir.

1. Arslanhan Minaresi Hikâyesindeki Tarihî Kahraman

Kitaba ismini veren *Arslanhan Minaresi* adlı hikâyede, Maverâünnehir Hakanı Karahanlı Arslanhan Muhammed İbn Süleyman’ın Buhara’da büyük bir minare yaptırmak istemesi ile gelişen süreç anlatılmıştır.

Maveraünnehir Hakanı Karahanlı Arslanhan Muhammed İbn Süleyman: II. Muhammed b. Süleyman, Maverâünnehir’e hâkim olan Sultan Sencer tarafından Semerkant’a tayin edilerek “Arslan Han” unvanıyla Batı Karahanlıların hükümdarı olmuştur. 1102-1130 yılları arasında hükümdarlık yapan Arslan Han, 1132’de (Hicri 526) vefat etmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Karahanlılar. Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/karahanlilar> 14 Nisan 2019).

Hikâyelerde asıl kahramanı ifade etmek için kullanılan terimlerden biri de “başkişi”dir. Başkişi, okuyucunun ilgisini en çok çeken; okuyucunun sevincini ve üzüntüsünü paylaştığı, yer yer kendisiyle özdeşleştirdiği kişidir (Tekin, 2018: 90). Çalışmada ele alınan hikâyenin başkişisi ise Arslan Han’dır.

Arslanhan, halkı tarafından sevilen olumlu/iyi bir karakterdir: “Arslanhan’ın Buhara’ya teşrihi her seferinde gayet şenlikli bir şekilde geçer, şehir kapılarının önünde davullar çalınır; sadece âyan ve yüksek mevkili görevliler, ulemalar değil sıradan Buharalılar da sıra sıra dizilerek ulu hükümdarı karşılamak, ona yürekten olan bağlılıklarını göstermek için toplanırlardı. (s. 39)”

Arslanhan “karakter” olarak ifade edildi çünkü Arslanhan, eserde, genel olarak savaşmaya yatkın olan hükümdarlar gibi alp tipiyle değil, eğitime ve mimariye önem veren sanatsal yönüyle ön plana

çıkılmaktadır. İktidarını seferler yapmak için değil, halkına faydalı olacağını düşündüğü medrese, cami gibi mimari yapılar yapmak için kullanılmaktadır. Hatta onun bu özelliği sefere çıkmak isteyen askerleri tarafından zaman zaman “Arslanhan bütün hazineyi inşaatlara, harabelere, su çıkarmak için arklara savurmakta. (s. 46)” şeklinde eleştirilmektedir. Bu da onu genel hükümdar tipinden uzaklaştırarak karakter yapmaktadır.

1. Küregen Hikâyesindeki Tarihî Kahraman

Küregen adlı hikâyede Emîr Timur’un önceleri aynı safta yer aldığı kayını Emîr Hüseyin ile yaptığı mücadele sonrasında Maverâünnehir’de hükümdar olması anlatılmaktadır.

Emîr Timur: 1336 yılında Keş yakınlarındaki Ilgar köyünde doğmuş ve 1405 yılında vefat etmiştir. Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan geniş bir coğrafyada çeşitli seferler yapmış, merkezi Semerkant olan büyük bir imparatorluk kurmuştur. “El- Emîr, El-Emîr’ül-kebir, Sahibkiran” gibi unvanlarla anılan Emîr Timur; Suyurgatmış’ın kızı Melik Hatun’la evlenince “damat” anlamına gelen “Küregen” lakabını almıştır (Eraslan, 2010: 368).

Küregen hikâyesinin başkişisi Emîr Timur, hikâyenin tamamında yer alarak merkezî kişi olmaktadır. Genellikle içinde bulunulan andan geriye dönüş tekniğiyle savaşçı özellikleri ön plana çıkarılan Timur, eserde düşmanından korkmayan cesur alp tipini temsil etmektedir. Kayını Emîr Hüseyin, savaş meydanından kaçarken onun “Cengiz bana örnek olamaz. Kendi canımdan mahremimi ve sultanın haremimi düşmanın eline bırakıp kaçmaktansa ölürüm daha iyi! (s. 54)” diyerek en ön saflarda savaşması bu özelliğini örneklemektedir.

Timur, eserde sadece alp tipine örnek değildir. Pek çok kez kendisine yanlış yaptığı hâlde kayını Emîr Hüseyin’e sadakatle bağlı olan, ahlaklı bir şekilde savaşan komutan tipini temsil etmektedir: “Böylelikle Timur Bey’in delikanlılık çağları Emîr Hüseyin’e sadakatle hizmet etmek, kurnaz Moğollara karşı sebatla savaşıp genç başını daima tehlikeye sokmakla geçti. Neredeyse bütün savaş ve çarpışmalarda kendi bölüğüyle savaş meydanlarının en hararetli kısımlarında yer alıp, Maverâünnehir’i adım adım Moğollardan temizleyerek Hüseyin’i taç ve taht sahibi yaptı. Maverâünnehir’de kendisinin tahta çıkardığı hükümdarı canigönülden tebrik etti. (s. 55, 56)”

Ana kahraman Emîr Timur, hikâyede tek yönlü olarak ele alınmaz. Savaşçı kişiliğinin yanında onun duygusal yönü de ön plana çıkarılmaktadır. Timur’un iktidarını kullanarak istediği evliliği yapabilecek durumdayken aşka ve gönül rızasına dayanan bir evlilik yapmak istemesi bunu örnekler niteliktedir: “Timur Bey, Saraymülkhanım’ın sadece beden

değil, kalben de kendisinin olmasını arzu ediyordu. Fakat Cengizhan soyundan gelen Kazanhan'ın mağrur kızının kalbini çalmak, Moğolistan hanı İlyashoca veya Emir Hüseyin'in askerini yerle bir etmekten de zor gibi görünüyordu. (s. 57)"

1. *Kervan* Hikâyesindeki Tarihi Kahramanlar

Kervan adlı hikâyede *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün yazarı Kaşgarlı Mahmut'un eserini yazmaya başlama serüveni anlatılmaktadır. Bu serüvenin bir kısmında da Kaşgarlı Mahmut'un *Kutadgu Bilig*'in yazarı Yusuf Has Hacip ile olan konuşmaları yer almaktadır.

Kaşgarlı Mahmut: Mahmud Kâşgarî olarak da bilinen yazarın tam adı Mahmûd bin el-Huseyn bin Muhammed el-Kâşgarî'dir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: xxiii). Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün yazarıdır.

Hikâyenin başkişisi/asıl kahramanı, merkezî kişisi Kaşgarlı Mahmut'tur. Mahmut, eserin her bölümünde yer almaktadır. Bütün olaylar onun etrafında gerçekleşmekte ve onu ön plana çıkarmaktadır: "Misafirler sofradaki yiyecek ve içecekleri, yemekleri bitirdikten sonra Mahmut'a seferle ilgili izlenimlerini sormaya başladılar. Mahmut, çaresiz anlatmaya başladı. Herkes dikkatle ona kulak verdi. Bey ve âyanlar Buğrahan sarayını, oradaki ihtişamlı hayatı; müderrisler ise Mahmut'un Yusuf Has Hacip ile yaptığı sohbetleri çok merak ediyordu. (s. 136)"

Hikâyede Mahmut, hem karakteristik hem de tipik kişiliğiyle yer almaktadır. Mahmut, öncelikle karakteristik yapısıyla ele alınacak olursa onun bir beyoğlu olmasına, maddî anlamda gelecekle ilgili herhangi bir kaygısının olmamasına rağmen refah içinde yaşadığı memleketini, ailesini terk etmeye niyetlenerek aylarca, yıllarca sürecek bir sefere çıkması onu standart davranışlar sergileyen yüksek zümreden ayırarak yuvarlak kişi veya karakter yapmaktadır. Onun bu özelliğini, Abdureşit'in içinden geçirdiği "Kendisi bir beyin tek oğlu. Hiçbir zaman zahmet çekmeden, dünya malına sahip olup zevk ve eğlence içinde yaşayabilir. Ancak o, ilim yolunu seçti. Hayatın ona bol bol sunduğu nimetlerden vazgeçip meşakkat ve sıkıntılarla dolu ilim yokuşuna vurdu kendini. (s. 143)" ifadeleri açıkça göstermektedir.

Mahmut tip olarak ele alındığında ise zihinsel tipe örnek olmaktadır. Türkçenin Arapça gibi yazılı büyük bir dil bilgisi eserinin olmamasını kendine dert edinmiş, bu uğurda rahat ve kolay olanı terk edip zor olana meyletmış; aydın, bilgili kişiyi temsil etmektedir. Türkçe eserini yazmak için ailesini ve sevdiği kızı terk eden Mahmut'un kendi iç sesiyle aktardığı "Elveda ey koşukçu kız! İlim yolu benden kendi vatanımı uzun yıllar boyunca terk etmemi istiyor. Ancak neyimi kurban edecek olursam olayım benim kendi kitaplarımı yazmam lazım. Yurdumu yine elbet göreceğim ancak ne yazık ki senden

ebediyen ayrıldım. Sadece koşukların benimle... Onlar, gurbet günlerimde seni, halkımı, vatanımı hatırlatıp gönlüme merhem olacaktır. (s. 157)" şeklindeki düşünceleri onu sanatçı ve bilge tip yapmaktadır.

Hocası Abdureşit'e yönelttiği "Hocam, bildiğiniz gibi Arapçanın söz dizimi hakkında pek çok kitap yazılmış. Ancak bendeniz o kadar araştırmama rağmen Türk dilinin söz dizimi kurallarını açıklayan bir kitaba bile rastlamadım. Bunun nedenini öğrenmek istiyorum." sorusu ile sorgulayıcı ve araştırmacı bir kişiliğe sahip olduğunu gösteren Mahmut, bu özelliğiyle bilim adamı tipine örnek olurken Yusuf Has Hacip ile yaptığı konuşmada "...kendî dilimizin söz dizimi hakkında herhangi bir büyük eser bulamadım. Bu boşluğu doldurmaya baş koydum. (s. 126)" ifadeleriyle de Türk diline ve Türklere verdiği önemle Türkçü tipine örnek olmaktadır.

Yusuf Has Hacip: İslami Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseri olan *Kutadgu Bilig*'in yazarıdır. Balasagunludur. Yusuf Has Hacip'in 1010/1015 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir (Ercilasun, 2011: 293).

Bir milletin ya da toplumun en eski atalarından itibaren bütün tarihleri boyunca meydana getirdikleri duygu, düşünce ve davranış benzerliğine dayanan ortak imge, tutum ve ruhsal kalıplar "ilkörnekte (arketip)" olarak ifade edilmektedir. Millî ve toplumsal nitelikli bu ilkörnekte; sonraki nesillerin duygu, düşünce ve davranış sistemine yön vermektedir (Çetin, 2015: 153).

Yusuf Has Hacip, yazmış olduğu *Kutadgu Bilig* adlı eserle İslami Türk edebiyatının ilk ürününü ortaya koyan bir arketiptir. Yusuf Has Hacip bu başarısıyla milleti tarafından takdir edilen, sevilen, tarihsel değeri olan bir kahramandır. "Aziz ulemalar, şairler! Şiir sevdalısı hürmetli konuklar! Bildiğiniz gibi Ulu Hacip 'Kutadgu Bilig' adlı harika bir eser yazmıştır. Kitapların kitabı bu eserde bütün bilimler yer alıyor. Âlimlere, danışmentlere göre Marşek bölgesinde, Türkistan vilayetlerinde ve Buğrahan'a tabi olan devletlerin konuştuğu dilde yani Türk dilinde herhangi bir kişi bu eserden daha iyi herhangi bir eser yazmamıştır. Çok güzel ve cazip bir eser olduğu için hangi saltanatta, diyarda olursa olsun o yurtların danışmentleri, âlimleri ve şairleri tarafından kabul gören Kutadgu Bilig... (s. 130)" ifadeleri onun bu takdirini gözler önüne sermektedir.

Hikâyede *Kutadgu Bilig* adlı eserini yazarak "Has Hacip" unvanına sahip olan Yusuf Balasagunlu, bu yönüyle Kaşgarlı Mahmut'un akıl danıştığı bilge ve örnek kişi olmaktadır. Hikâyede, Kaşgarlı Mahmut'un hocası Müderris Abdureşit "Benim düşünceme göre Balasagun'a varıp, Yusuf Has Hacip gibi bilgili birisine danışarak yol yöntem öğrenmek sizin için farzdır. (s. 117, 118)" diyerek

Kaşgarlı Mahmut'u Yusuf Has Hacıp'e yönlendirmiştir.

Yusuf Has Hacıp, eserin bir kısmında, olayların içinde yer alan gerçek kişi olurken bir yerden sonra hatırlanmış kişi olarak yer almaktadır. Gerçekte var olan ancak o anda eserin dünyasında yer almayan, roman ya da hikâye kişisi tarafından hatırlanan tipler "hatırlanmış kişi" olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2015: 168). Eserde Mahmut, Balasagun'dan döndükten sonra Yusuf Has Hacıp'i hatırlayarak onunla iç diyalog yöntemiyle konuşmaktadır.

Mahmut'un dünyada tek başına kaldığını düşündüğü anda gözünün önünde beliren Yusuf Has Hacıp'in "Güçlü ol Mahmut. Maalesef günümüzde ilim fedaileri için bir sürü engel ve oldukça fazla tasa söz konusu. İlim yolunda gözün gördüğü, kulağın duyduğu belalarla karşılaşmak; doğduğun evden, vatanından ayrı kalmak mümkün. Ama sana kendimden örnek vereyim: Gençlik yıllarımda meşakkatlerden korksaydım Kutadgu Bilig'i yazabilir miydim? İşte şimdi ihtiyarlığında 'Güzellik ve iyiliğe layık halkım için küçük de olsa hayırlı bir iş yaptım.' diye gururlanıyorum. Evet, gençlikte sıkıntı çekersen büyüdüğünde sevinirsin, derler. Bunu aklından çıkarma. (s. 154)" diyerek ona teselli vermesi ve Mahmut'un "Ben kendi yolundan hiçbir zaman dönmeyeceğim üstat. Siz kalbimde sönmeyen bir ateş yaktınız. Değerli öğütleriniz en zor anlarımda bana destek olmakta. Onlara dayanıp var olan zorlukları mağlup etmeye çalışıyorum. (s. 154)" şeklinde içinden cevap vermesi bu durumu örneklemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Gulam Kerimi'nin *Arslanhan Minaresi* adlı eserinde yer alan *Demirciler İsyanı*, *Ulu Tarihiçi*, *Arslanhan Minaresi*, *Küregen*, *Kervan* adlı beş hikâyenin sadece tarihî kişileri, hikâye tekniği bakımından incelenmiştir. Söz konusu kişiler merkezî kişi, kurgusal kişiler, karakter ve tip bağlamında irdelenmiştir. Bu kişilerin genellikle ana kahraman yani başkişi konumunda oldukları görülmüştür. Söz konusu kahramanlar iyi, olumlu, toplum tarafından kabul edilmiş değerleri temsil eden idealize edilmiş olumlu tipler olarak aktarılmıştır.

Sonuç olarak bu kahramanlar, gerçekte var olan tarihî olaylarla ilgili hatırlatmalarda bulunurken aynı zamanda eserin kurgusundaki gerçeklik unsurunu

daha da artırmıştır. Bu da eseri daha dikkat çekici hâle getirmiştir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Şerif. *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili- Teori ve Uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2017.
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Ebü Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahi. *Târih-iBuhârâ*. Çev. Erkan Göksu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Eraslan, Kemal. "Hâce Ahmet Yesevî ve Emir Timur Hakkında Bir Belge". *Türkiyat Araştırmaları* 12 (Bahar 2010): 353-439.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat. *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk Giriş- Metin- Çeviri- Notlar- Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Koca, Salim. *Türk Kültürünün Temelleri II*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Taşagül, Ahmet. *Türk Model Devleti Gök Türkler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Karahanlılar. 14 Nisan 2019
<https://islamansiklopedisi.org.tr/karahanlilar>.

AN ANALYSIS ESSAY ON THE HISTORICAL HEROES OF ARSLANHAN MINARET BY GULAM KERİMİ

Özlem AKBULUT

ABSTRACT

In this paper, the characters in *Arslanhan Minaresi* which consists of Uzbek author Gulam Kerimi's narratives are analyzed. The scope of the analysis is limited to historical characters such as Bumın Kağan, İstemi Yabgu, Mukan Kağan, Emîr Timur, Buharalı Müverrih EbûBekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacip and Khan of Maveraünnehir Karahanlı Arslanhan Muhammed İbn Süleyman. This study is significant in that the characters are chosen from the historical figures. Before analysis of them, brief background information about these historical characters' actual identities is given. Additionally, such terminology which is used to analyze characters in narratives and novels as central person, typecasting and characters etc. are briefly explained. It is acknowledged that the characters are mostly narrated as idealized protagonists in the status of central characters in this narrative. In conclusion, the sense of reality in the construction of this essay is promoted since the characters are chosen from actual history and real historical events are cited occasionally.

Keywords: Gulam Kerimi, Arslanhan Minaret, character analysis.

Article History:

Arrived: February 4 2019

Revised: May 8 2019

Accepted: May 17 2019